

REIS NOORD-ITALIË MET VERENIGING VRIENDEN VAN HET GEMEENTEMUSEUM – HELMOND. Van 8 tot en met 15 mei 2004.

37 deelnemers - Touroperator Fly Plus - Ammerzoden.

Zaterdag 8 mei 2004

Toen de bus om 10.00 uur arriveerde, waren we op het Vlisco-terrein al zowat verkleumd, zo guur en fris was het.

Onderweg naar Keulen, kwamen we tot de ontdekking, dat we in de Domstad te weinig tijd zouden hebben om wat in het centrum te flaneren en daarom besloten we rechtstreeks naar Hürth- Hermülheim te rijden. In het Burghotel waar we zouden lunchen, had men nog niet zo vroeg op ons gerekend en de Wirt stelde daarom voor, dat we een uurtje naar het dichtbij gelegen winkelcentrum zouden gaan om koffie te drinken.

In dat Einkaufszentrum viel de groep uit elkaar en toen we op de afgesproken tijd weer bij de bus waren ontbraken er vier reisgenoten. Twee kwamen weldra op eigen gelegenheid maar de 2 dames die toen nog op het appel ontbraken, bleken in het winkelcentrum te zijn verdwaald. Gelukkig vond ik ze snel.

Met enige vertraging kwamen we dus opnieuw in het Burghotel aan, waar ons een prima middagmaal wachtte. Vóór ons vertrek, had men broodjes voor 's avonds klaargemaakt. We konden dus naar het vliegveld van Köln/Bonn. Het inchecken verliep vrij vlot en na nog zo'n anderhalf uur in de vertrekhal te hebben doorgebracht, konden we om half zes instappen en ongeveer op tijd vertrokken we met German Wings. De vlucht was vrij rustig, maar voor de landing in Milano, kwamen we nog even in zwaar weer terecht en werd het "bumpy".

Op de luchthaven Malpensa stond onze Limburgse reisbegeleidster Jacqueline Hogenhuis ons op te wachten. Met een korte stop onderweg, kwamen we tussen 10 en half elf in Desenzano del Garda bij het pal aan het meer gelegen Hotel Europa aan. Na de kamerverdeling, heb ik nog even het weekprogramma doorgesproken met Jacqueline en Siem en na nog samen een slaapmutsje te hebben gedronken, konden we om 12 uur de slaapkamers opzoeken.

Zondag 9 mei 2004

Vroeg uit de veren, want om kwart over acht moesten we al in de bus zitten, om op tijd in Mantova te kunnen zijn. We reden een stuk langs het Gardameer, passeerden Sirmione en kwamen door het gebied waar de Italianen en de Oostenrijkers elkaar destijds zwaar bevochten hebben en 25.000 slachtoffers vielen bij S. Martino en Solferino. Hier heeft de verslaggever Henri Dunant het Rode Kruis opgericht en

daarmee de Nobelprijs gewonnen. Hierna werd Italië een koninkrijk met Vittorio Emanuele II als eerste koning.

Voor Peschiera gingen we weer op de "Serenissima" tot Verona en vandaar op de Brenner Autobahn naar Mantova. Onderweg maakten we nog een koffiestop, die echter langer uitviel dan gepland.

Toen we in Mantova aankwamen, de stad waar de Gonzaga's regeerden, werden we afgezet bij het Castello di San Gorgio en Palazzo Ducale. Te voet gingen we verder naar de Piazza Sordello, waar we werden opgewacht door onze lokale, Engels sprekende gids, Cosetta Niboli. Aan dit plein liggen het bisschoppelijk paleis en de Duomo.

We liepen door de tuin van het Palazzo Ducale naar de Piazza Broletto. We kwamen langs het Conservatorio di Musica, zagen het prachtige trappenhuis, de Scala della Ragione en vervolgens kwamen we op de Piazza delle Erbe, het mooiste plein van de stad. Aan dit plein ligt de Basilica Sant'Andrea, een van de bekendste renaissance bouwwerken in Lombardije, ontworpen door de Florentijn Leon Battista Alberti en de Rotonda, een ronde Romaanse kerk uit de elfde eeuw, toegewijd aan S. Lorenzo. Het plein wordt afgesloten door het Palazzo della Ragione. De Sant'Andrea, die we bezocht hebben, bestaat uit een overkoepelde, centrale middenruimte met een omgang eromheen. Links van deze kerk staat het door de Torre dell'Orologio (15e eeuw) geflankeerde Palazzo della Ragione, uit de 13e eeuw met drielingvensters en kantelen. De porticus is een 15e eeuwse toevoeging en onder de bogen zijn bars, winkeltjes en eethuisjes. Het plein wordt afgesloten door de Broletto, ofwel het Palazzo del Podestà, oorspronkelijk uit de 12e eeuw, maar in de 15e eeuw aangepast. Tussen de bezoeken aan de verschillende pleinen door, brachten we een bezoek aan het Teatro Scientifico, waar Jacqueline en Cosetta ons uitleg gaven en waar Leny Bataille de akoestiek probeerde op de piano.

Onze rondleiding eindigde bij de Sant'Andrea. Deze hierboven al summier omschreven kerk, bestaat uit één beuk en één transept. De binnenruimte wordt overdekt door een machtig, met casetten ingelegd tongewelf. In een van de kapellen ligt de grote renaissanceschilder Andrea Mantegna begraven. De meeste kapellen zijn aangekleed met wandschilderingen en altaarstukken van 16e eeuwse meesters. Ook de imposante koepel is beschilderd. In de crypte wordt een relikwie, een klont aarde die zou zijn doordrenkt met het bloed van Christus, bewaard.

De tijd voor de lunch was aangebroken. Wij lunchten met Rein en Betsy v.d. Wey op een terras op de Piazza Sardello. Om kwart over twee was iedereen weer present voor een bezoek aan het Palazzo Te, waar behalve de interessante zalen, ook een speciale tentoonstelling "Bambini nel Tempo" bezocht kon worden, een zeer interessante expositie met "kinderen in de tijd" als onderwerp.

De naam Te komt van TEJE, een soort rietstok, die de vissers in vroegere tijden gebruikten om hun huis mee te bedekken. De zalen in het paleis waren de Camere di Ovidio met monumentale open haarden in rood Veronees marmer. Voorts de camera della Imprese met plantaardige versieringen die de onderneming van de Gonzala-familie toonden en de twee symbolen van Frederico II t.w. de groene hagedis en de berg Olympus. Verder de Camera del Sole, die de koets van Apollo en Diana bij zonsondergang als decoratie heeft; de Loggia della Muse een mooie loggia met mythologische scènes en arabeske ornamenten; de Sala dei Cavalli, de paardenzaal, die de favoriete paarden van Frederico II laat zien, maar die in de 16e eeuw gebruikt werd voor een bal ter ere van Keizer Karel V. Tenslotte de Sala di Psiche, de kamer die gedecoreerd is met fresco's die ons vertellen over het huwelijk tussen Eros en Psyche. Na dit bezoek aan het Palazzo Te hadden Jacqueline en onze chauffeur Flavio nog een verrassing voor ons in petto. We reden toeristisch terug naar Desenzano, landschappelijk heel erg mooi met uitzicht op besneeuwde bergen, wijngaarden, boomgaarden met vooral perzikkbomen en kiwiplanten. Bij Solferino nog even uit de bus vanwege het monument van Henri Dunant. Daarna terug naar ons hotel. Over de kleuren van de Italiaanse vlag wist Jacqueline ons het volgende te vertellen. Het rood komt van het rode marmer uit Verona, het wit van het marmer uit Carrara en het groen van het marmer uit Prato. (Brescia levert crèmekleurig marmer). 's Avonds voor het diner kregen we te horen, dat het voor de bediening gemakkelijker was als iedereen de hele week dezelfde plaats aan tafel zou houden, zulks o.a. in verband met het feit dat voor de volgende avond het menu al gekozen moest worden. Gelukkig waren er maar weinig die daar zwaar aan tilden. Wij zaten aan tafel met Siem en Marja Ruster, Rein en Betsy v.d.Weij, Lenny en Miel Steijns en Gerda en Sjef Rijken.

Maandag 10 mei 2004

In plaats van Bergamo, waar het museum vandaag gesloten bleek, werd het, bij stralend weer, een tocht om het Gardameer.

Om half negen reden we naar Sirmione, waar we in twee boten een tocht rond het eiland maakten. In onze boot legde een vriendelijke capitano uit wat er zoal op het eiland te zien is. We zagen het kasteel van Sirmione, de Grotte de Catullo, de thermaalbaden die zichtbare bubbels in het meer veroorzaakten en we zagen ook het huis van wijlen Maria Callas. Op het einde van de boottocht werd de kwajongen in de kapitein wakker en gaf hij vol gas. Met slalombewegingen wist hij enkele passagiers aan het gillen te krijgen. Zij smeekten hem "piano-piano" te gaan.

Na deze half uur durende vaart, zijn we het schattige plaatsje Sirmione ingegaan. We bezichtigden het mooie Romaanse kerkje van S. Pietro met oude fresco's van o.a. een

pietà en een rood marmeren doopvont met daarop een bronzen Johannes die Christus doopte.

In de winkelstraat van Sirmione zagen de verschillende ijssalons, die net hun bakken met vers ijs hadden gevuld, er verleidelijk uit.

We vervolgden onze tocht per bus langs de oostkant van het meer, via Peschiera over de Gardesana Orientale naar Lazise. Daar konden we koffie gaan drinken en een oud kerkje gaan bezichtigen, maar voor wat het eerste betreft, kwamen velen van een koude kermis thuis, omdat in bepaalde restaurants de stroom was uitgevallen. Dit had ook tot gevolg. dat een aantal reisgenoten, inclusief Jacqueline, te laat bij de bus verschenen. Toen eindelijk de groep weer compleet was, ging de tocht verder over Bardolino, Garda, langs de Rocco Monte Baldo, de Villa Albertino en de Punte S. Vigilio. Allengs stak omstreeks een uur, de "ora" op, een wind van het Gardameer. Verder ging het over Torri del Bénaco, Brenzone, Malcesine naar Riva del Garda. Daar hadden we ruim tijd voor de lunch (en voor sommigen om inkopen te doen). De groep waaierde uit over Riva.

Na de middag vervolgden we onze weg naar Limone, waar we opnieuw vrije tijd ter beschikking hadden om het plaatsje te bekijken en daarna ging het zuidwaarts. We zagen onderweg de Villa Albe waar keizer Frans Jozef en zijn Sissie soms verbleven, de villa van de maîtresse van Mussolini, Claretta Petazzi, en de villa van "il Duce" zelf. We kwamen door een schier eindeloze reeks van tunnels, die Mussolini destijds door dwangarbeiders heeft laten graven.

Toen we in de buurt van Salò waren, zagen we het Isola del Garda en reden we nog over een pasweg met prachtig uitzicht op Salò, naar het Karmelietenklooster van S. Felice del Benaco, waar het Sanctuario Madonna del Carmine te bezichtigen was. Een prachtige Romaanse kerk met fresco's die men deels aan het restaureren was.

Menigeen stak hier een dikke kaars op en maakte gebruik van de heilzame bron, goed tegen allerhande kwalen, die zoals later bleek, zelfs oecumenisch werkte.

Deze verrassing van Jacqueline was een schot in de roos! Daarna keerden we terug naar ons hotel in Desenzano en konden we opnieuw terugzien op een mooie dag. Na het avondeten met Ad v.d. Aa nog een wandelingetje gemaakt en ergens samen koffie gedronken.

Dinsdag 11 mei 2004

Vandaag stond Brescia op het programma. Brescia, gelegen aan de Prialpi (Vooralpen), is een industriestad met meer dan 200.000 inwoners. Het heeft ijzer- en staalindustrie, een wapenfabriek en produceert textiel, o.a. zijde.

We vertrokken om half 9 met Dario en waren binnen een uur in Brescia, de geboortestad van Paus Paulus VI, waar ooit de Visconti's het voor het zeggen hadden.

Daar werden we opgewacht door onze lokale gids Chiara, die met ons naar de Piazza del Duomo liep, maar omdat de Dom nog niet open was, ging ze eerst met ons naar de twee andere pleinen, die samen met de Piazza del Duomo het oude stadshart vormen t.w. de Piazza della Vittoria en de Piazza della Loggia. Het uiterlijk van de Piazza della Vittoria gaat terug tot de fascistische tijd, wat aan de gebouwen duidelijk te zien is. Hier verbleven we dan ook niet lang, want de Piazza della Loggia is veel mooier en interessanter.

Op dit plein staan verschillende gebouwen in Venetiaans-Lombardische renaissancestijl met aan de oostkant een 16e eeuwse paleis met arcades en in het midden de Torre dell'Orologio, een toren met een prachtig astronomisch uurwerk en bovenop 2 figuren die de klokken slaan.

Vóór het gebouw een monument als herinnering aan de terroristische aanslag van 28 mei 1974, die een aantal mensenlevens eiste.

De zijde rechts ervan wordt opgeëist door het 15e eeuwse gebouw de Monte di Pietà. met in het midden bogen van een sierlijke loggia. Het alleropvallendste gebouw is echter de Loggia, een typisch paleis in een mengeling van Venetiaanse en Lombardische renaissancestijl, waaraan in 1492 werd begonnen. De benedenverdieping heeft de vorm van een open loggia met klassiek aandoende bogen.

Medaillons met bustes decoreren de pendentieven. Bij de bouw van de bovenverdieping schijnt Palladio nog betrokken te zijn geweest. Deze bovenverdieping is rijk versierd met beeldhouwwerken.

Terug naar de Piazza del Duomo (onderweg een mooi doorkijkje op de Broletto en de Duomokoepel). Dit plein is omgedoopt tot Piazza Paolo VI, maar niemand kent het onder deze naam.

Op dit plein zien we de Broletto uit 1230, ooit de zetel van het stadsbestuur, tegenwoordig van het provinciaal bestuur. Dit gebouw is een goed voorbeeld van profane Romaans-gotische stijl in Lombardije. De hoge toren, Torre del Popolo genaamd, is uit de 11e eeuw en heeft kantelen.

Verder heeft dit plein de Rotonda, de oude ronde Dom uit de 12e eeuw, (die helaas niet te bezichtigen was) en de maniëristische nieuwe Dom uit de 17e eeuw. Het is na de St. Pieter in Rome en de Dom van Florence de derde hoogste Dom van Italië. In deze kerk een opvallend monument ter herinnering aan Paus Paulus VI, die gebukt gaat onder het gewicht van de kerk.

Na dit kerkbezoek liepen we naar het Foro Romano, d.w.z. wat daar nog van over is. Binnen gaf Chiara aan de hand van een maquette uitleg hoe het er vroeger uitgezien moet hebben. Er staan nog delen overeenkomstig van de aan Jupiter, Juno en Minerva toegewijde tempel en er is nog een ruïne van het theater.

Na dit te hebben bekeken, liepen we naar het Santa Giulia Museo della Città. (Na enig aandringen, dus toch een museum.) Dit bleek voor iedereen een openbaring te zijn met zijn Romeinse afdeling, met de restanten van oude Romeinse huizen zoals de Domus dell'Ortaglia, die bij opgravingen circa 1000 m² groot bleken te zijn en ons nog prachtige mozaïeken te zien gaven. Verder het opvallend mooie beeld van Afrodite met de vleugels. Ook waren er resten van fresco's, sarcofagen, kapitelen enz.

Op de 1e verdieping was het koor van waaruit de diensten in de San Salvatore gevolgd werden. Dit was zeer rijk met fresco's uit de 16e eeuw versierd.

De San Salvatore zelf was een sobere Romaanse kerk.

Dit museum had op de 3e verdieping ook nog een Venetiaanse afdeling en er was nog een kapel waarin de marteldood van de H. Catharina op bloedige wijze was uitgebeeld.

Het is moeilijk de grootsheid van dit museum onder woorden te brengen, maar aan bovenstaande notities probeer ik een geheugensteuntje te hebben voor het levend houden van de herinnering aan dit geweldige museum.

Na dit museumbezoek reed de bus ons nog even naar het hoger gelegen Castello, vanwege het mooie uitzicht over de stad. In dit Castello is nu een wapenmuseum gehuisvest en het Museo del Risorgimento, dat aan de geschiedenis van Brescia herinnert.

Een dreigend onweer zorgde ervoor dat we ons naar de bus haastten voor de terugreis naar het hotel, waar we tegen vijven aankwamen.

's Avonds nog even Desenzano in, waar we Nico en Marion ontmoetten en samen met hen een glas wijn hebben gedronken.

Woensdag 12 mei 2004

Om kwart over acht startte Dario de bus om over de autoweg naar de stad Bergamo te rijden. De geschiedenis van deze stad gaat terug tot 1200 v.C. In de 13e eeuw n.C. vond hier de strijd tussen de Welfen en de Ghibelijnen plaats, die ontaardde in een bloedige vete tussen de families Colleoni en Suardi. De Suardi's deden een beroep op de Visconti's uit Venetië om tussenbeide te komen en deze gaven graag gehoor aan dit verzoek en voerden daarna zelf een schrikbewind over de stad.

In de Napoleontische tijd was er een inval van de Fransen en daarna behoorde Bergamo bij het gedeelte van Italië dat bij Oostenrijk werd gevoegd. In 1848 tijdens de "Cinque Giornate" schoot Bergamo Milaan te hulp in de strijd tegen de Oostenrijkse overheersing. In 1859 werd Garibaldi triomfantelijk binnengehaald en volgde de aansluiting bij Italië.

Bergamo heeft een boven- en een benedenstad de z.g. città alta en de città bassa. De città alta was ons eerste doel. O.l.v. onze eigen gids Jacqueline, liepen we naar de Piazza Vecchia met daarop de Fontana del Contarini uit de 18e eeuw. Heel markant aanwezig op dit plein is het middeleeuwse Palazzo della Ragione uit de 12e eeuw; verder de opvallende, overdekte buitentrapp waarlangs de rechters naar buiten kwamen en de daarnaast staande Torre Civica. Er tegenover staat een 17e eeuwse paleis, dat oorspronkelijk gemeentehuis was, maar waarin sinds het einde van de 19e eeuw de Biblioteca Civica Angelo Maj is gevestigd.

We liepen verder naar de Piazza del Duomo, waar de indrukwekkende, kleurige gevel van de Cappella Colleoni meteen de aandacht opeist. Dit is een renaissance kapel, die in de 15e eeuw gebouwd werd door Giovanni Antonio Amadeo als mausoleum voor Bartolomeo Colleoni, een "condottiere" (aanvoerder), waarvan een standbeeld in Venetië staat. Deze kapel heeft koepelfresco's van Tiepolo en lunetten met fragmenten uit het leven van Johannes de Doper. De meeste aandacht vragen echter de grafmonumenten van Colleoni zelf en dat van zijn 16-jarige dochter Medea. De reliëfs en beelden waarmee deze monumenten zijn gedecoreerd, zijn van de hand van Amadeo.

Het houten, vergulde ruitstandbeeld is door een Duitse kunstenaar gemaakt en pas in 1501 aan het monument toegevoegd.

De Santa Maria Maggiore is een prachtige kerk, waarmee reeds in de 12e eeuw werd begonnen. Ze bevat mooie Vlaamse en Toscaanse gobelin wandtapijten, waarvan er één van de Belg Louis van Schoor is, dat de Kruisiging voorstelt. Vóór het hoofdaltaar zijn vier panelen van prachtig houtinlegwerk, gemaakt naar tekeningen van Lorenzo Lotto. Voor een fooi en goede woorden, was de koster wel bereid één paneel, dat de Ark van Noë voorstelt, voor ons te openen. Hierin zouden 1500 verschillende houtsoorten zijn verwerkt. De koster was ook nog zo vriendelijk er uitleg bij te geven met een looplamp in de hand.

De kerk, die oorspronkelijk Romaans is, onderging in de 16e/ 17e eeuw een barokke metamorfose en is zeer overdadig gedecoreerd met verguldsels, stucwerk en schilderijen. In de kerk ook een grafmonument van Gaetone Donizetti en van zijn leermeester Simon Mayr. De kerk heeft ook een fresco met het Laatste Avondmaal als onderwerp en in het presbiterium is een 14e eeuwse kruisbeeld in een boog gevat, van een onbekende meester.

De Dom, schuin tegenover de S. Maria Maggiore, heeft in een zijkapel een prachtig beeld van Paus Johannes XXIII en een cypressen houten kist waarin zijn lichaam tot 2000 heeft gerust. Johannes XXIII is in Sotte il Monte bij Bergamo als Angelo Roncalli geboren.

Deze Dom heet een laat 19e eeuwse gevel, maar daarachter verbergt zich een 17e eeuws interieur met vele kunstwerken o.a. schilderijen van Tiepolo (de marteling van bisschop Giovanni) in de abscis, van Moroni (Madonna met kind) en van Andrea Previtali (de H. Benedictus en andere heiligen).

Achter het hoofdaltaar hangt de Madonna van de Duiven door Cariani (begin 16e eeuw). Tegenover de Dom ligt het Battistero, een achthoekig gebouw, dat echter niet toegankelijk was.

De kerken sloten om 12.00 uur, zodat toen ieder zijns weegs kon gaan voor de lunch. 's Middags daalden we af we naar de città bassa, naar de Pinacoteca dell'Accademia Carrare. Dit museum, ondergebracht in een neoklassiek paleis uit 1804, heeft een geweldige collectie schilderijen en andere kunstobjecten. In 15 zalen werden ons Venetianen uit de 15e eeuw, regionale kunstenaars uit dezelfde tijd en 16e eeuwse meesters uit Venetië en Bergamo getoond, waaronder "het Mystieke Huwelijk van de H. Catharina" van Lorenzo Lotto, maar ook van Perugino uit Umbrië met "De aanbidding van de Herders" en van Rafael "de H. Sebastiaan". Er hangt ook een door Tintoretto geschilderd portret. Er is in dit museum ook een zaal met Nederlandse en Vlaamse schilders, gewijd aan de Gouden Eeuw in Holland en Vlaanderen. Tenslotte waren er nog enkele zalen met schilderijen uit de 19e en 20e eeuw.

Het voert te ver, te proberen om de meer dan 2000 schilderijen te beschrijven. Een museum dat alleszins de moeite waard is.

's Middags was het even wat gaan regenen. Na dit museumbezoek, stapte iedereen voldaan in de bus.

Tegen zessen waren we weer bij ons hotel.

Donderdag 13 mei 2004

Vandaag de verste bestemming, dus ook het vroegst op. Het is mij opgevallen. dat daar niet over gemopperd werd.

Om 8 uur vertrok de bus naar Parma, de stad waar een tijd lang de familie Farnese heeft geregeerd.

Parma de stad ook, die ons doet terugdenken aan onze vaderlandse geschiedenis; aan de tachtigjarige oorlog, toen Margaretha van Parma, dochter van Karel V, als landvoogdes naar de Nederlanden werd gezonden om de opstandige provincies in het gareel te houden. Maar Parma is bij ons ook bekend vanwege de Parmezaanse kaas en ham. Voor deze ham worden overigens Nederlandse varkens geïmporteerd. Op weg naar Parma ging het eerste gedeelte over de provinciale weg met kleine plaatsjes zoals Lonato en Montechieri. Vervolgens reden we over de autostrada, met onderweg een korte koffiepauze. Kwart over tien zette Dario ons af bij de Parking

Toschi, aan de rivier de Parma gelegen en werden we opgewacht door onze lokale stadsgids Elizabetta Bolognesi.

Zij voerde ons langs het Palazzo della Pilota, waar ze uitleg gaf over dit enorme bouwwerk, dat meer weg heeft van een burcht dan van een paleis, maar wel een schoolvoorbeeld is van de renaissancestijl met alle ramen en bogen in de juiste verhoudingen. Het is gebouwd in opdracht van de familie Farnese tussen 1583 en 1622. Er zijn nu enkele musea in gevestigd. Overigens de naam "Pilotta" komt van het balspel "pelota", dat vroeger op de binnenplaats werd gespeeld.

Via enkele straten met zicht op het standbeeld van Garibaldi, liepen we naar de Piazza del Duomo, waar de aandacht meteen werd getrokken door de Dom en vooral door het achthoekige Battistero. Dit is een prachtige Romaans-gotische doopkapel, gebouwd tussen 1196 en 1260. Ze heeft vier sierlijke, helemaal rondlopende dwerggalerijen. Het gebouw heeft een opvallend verticale werking. Aan het exterieur bijzonder mooi beeldhouwwerk van Benedetto Antelami (2e helft 12e eeuw). Het interieur is overweldigend mooi, met zijn vele fresco's, lunetten en beelden. De schilderijen zijn uit de 13e eeuw en hebben Byzantijnse invloeden. Ook de beelde, die de 12 maanden van het jaar voorstellen, zijn van Antelami. Jammer dat de moeilijk verstaanbare Elizabetta zo lang bleef praten en zo weinig gelegenheid gaf om te kijken.

Na dit bezoek aan de doopkapel gingen we naar de S. Giovanni Evangelista waar veel werk van Correggio is te zien. Achter de 17e eeuwse gevel, schuilt een 16e eeuws interieur, vol met schilderijen van de meesters uit Parma: Correggio en van zijn tijdgenoot Parmigianino. De koepelfresco's van Correggio mogen een meesterwerk worden genoemd.

Vervolgens gingen we naar de Dom, een oorspronkelijk Romaanse kerk, met een gotische klokkentoren. In het interieur is veel barok te vinden, zoals de bombastische, Spaans aandoende, preekstoel uit de 17e eeuw.

Erg mooi is het reliëf "De Kruisafname" van Benedetto Antelami (1178), maar ook hierover was Elizabetta te breedspakig.

Na het Dombezoek konden we na wat discussie met Elizabetta toch nog naar de Storica Spezieria di San Giovanni Evangelista, na eerst afscheid van haar te hebben genomen. Deze Storica Spezieria is een oude apotheek van het aan de kerk grenzende Benedictijner klooster. Gesticht in 1201 heeft de apotheek tot 1881 dienst gedaan. Er zijn nog 16e eeuwse fresco's te zien en een grote verzameling antieke medicijnvazen, vijzels, distilleerkolven en reageerbuisen. Erg de moeite waard. Daarna was de lunchtijd aangebroken en verspreidde ons gezelschap zich over verschillende restaurants en terrasjes.

Om half drie zette de bus weer koers richting Desenzano, waar iedereen die dat wilde kon gaan winkelen. De meesten moesten dat doen gewapend met een paraplu of het bekopen met een nat pak, want er barstte een fikse onweersbui los.

Wij profiteerden van deze tijd om de kerk van Desenzano te bekijken en de Villa Romana met oude Romeinse mozaïeken.

Opnieuw een fraaie dag met als hoogtepunt voor mij wel het Battistero di Parma.

Vrijdag 14 mei 2004

Op de voorlaatste dag van onze reis stond Verona op het programma, de aan de Adige gelegen stad o.a. bekend door haar arena en de opera's, die in de zomer daarin worden opgevoerd, maar die nog zoveel meer te bieden heeft, vandaar de vele bijnamen. Men noemt Verona ook wel "piccola Roma", vanwege de vele kunst die er aanwezig is. Andere bijnamen zijn "Irbis Picta" en "La Marmoreta". Toen we na een korte koffiepauze onderweg, in Verona aankwamen, was ons eerste doel de prachtige Romaanse basiliek van S. Zeno Maggiore, de lachende zwarte heilige, vandaar dat men zegt: "S. Zeno che ride".

Deze kerk, die behoort tot de beroemdste Romaanse kerken van Italië, is gebouwd in de 12e/13e eeuw, met uitzondering van de abscis die pas in de late 14e eeuw werd toegevoegd. Ze heeft een vrijstaande klokkentoren, de campanile, uit de 11e/ 12e eeuw.

De façade heeft een groot roosvenster uit de 13e eeuw, met daaronder een portaal. Het portiek dat daar tegenaan is gebouwd, is bewerkt door Maestro Nicolò (1138).

De baldakijn wordt ondersteund door zuilen met versteende leeuwen. In de lunet boven de deuren zijn gebeurtenissen uit het leven van

S. Zeno (de in 380 gestorven eerste bisschop van Verona) uitgebeeld. Het mooiste zijn de deuren uit de 12e eeuw zelf, die bekleed zijn met 48 bronzen panelen met episoden uit het leven van S. Zeno en het Oude en Nieuwe Testament.

Zoals het een Romaanse kerk betaamd, is het interieur eenvoudig. Het is echter verrijkt met enkele schitterende kunstwerken. Achter in de kerk staat een laat-12e eeuwse, marmeren doopvont. De wanden van de rechter zijbeuk en het koor worden gesierd door fresco's uit de 13e t/m 15e eeuw. Op de ballustrade, die het verhoogde koor afscheidt, staan 13e eeuwse beelden van Jezus en de apostelen.

Hét grote kunstwerk in deze kerk is we] het drieluik "Madonna met Heiligen" voor het hoofdaltaar, van Andrea Mantegna uit 1459. Deze schilder heeft op geraffineerde wijze gebruik gemaakt van het perspectief, waardoor het lijkt dat de halve zuilen van het altaar, één geheel vormen met de geschilderde zuilenhal erachter. Mooi zijn ook de 15e eeuwse koorbanken, terwijl het 14e eeuwse beeld van S. Zeno, op zijn minst

curieus te noemen is. Via de linkerzijbeuk heeft men toegang tot de schitterende, Romaanse kruisgang (12e/14e eeuw), van het vroegere klooster.

Na het bezoek aan de S. Zeno, vervolgden we onze tocht naar het boven de stad gelegen Santuario van O.L. Vrouw van Lourdes, een moderne kerk uit de vijftiger jaren van de vorige eeuw. Opvallend is, dat het Mariabeeld buiten de kerk staat, maar vanuit de kerk door een raam te zien is. Jacqueline had deze kerk uitgekozen vanwege de ligging. We hadden n.l. een prachtig uitzicht over de stad, zagen de hele skyline van Verona en hadden een heel goed zicht op de Ponte Pietra, een brug uit de 1e eeuw na Christus.

Tijdens de tocht naar de stad hadden we enig oponthoud door een ongeluk. We reden de stad binnen over de Ponte della Vittoria en begonnen onze rondleiding o.l.v. Jacqueline op de Piazza Bra, het grote plein waaraan ook de Arena is gelegen. Door dé winkelstraat van Verona, de Via Mazzini, kwamen we op het mooie plein, de Piazza delle Erbe, waar vroeger het Romeinse Forum was, maar waar nu dagelijks groente, fruit en kruiden worden verkocht, en ook nogal wat souvenirstalletjes te zien zijn. Aan de korte zijden van het plein, zijn twee zuilen, de Colonna del Mercato (begin 15e eeuw) en de Colonna di

S. Marco (16e eeuw). Meer naar het midden de Berlina, een marmeren zetel met baldakijn (16e eeuw), vanwaar vroeger officiële bekendmakingen en vonnissen werden voorgelezen, en de marktfontein met het beeld van Madonna di Verona. Dit is waarschijnlijk een profaan, ouder beeld, dat in de 14e eeuw tot een Madonna is aangepast. Aan dit plein, ook het Casa dei Mercanti (14e eeuw) met zijn tweelingvensters en kantelen en de eveneens uit de 14e eeuw stammende Torre del Gardello. Voorts het barokke Palazzo Maffei (17e eeuw). Verder zagen we er nog het Casa Mazzanti (14e/16e eeuw), de Arco della Costa (15e eeuw) en de hoogste toren van de stad de Torre dei Lamberti, die deel uitmaakt van het Palazzo del Comune.

Door de Arco della Costa, genoemd naar de walvisrib die eraan hangt, kwamen we op de Piazza dei Signori. In het midden staat het 19e eeuwse monument van Dante, de vader van de Italiaanse taal.

Aan het plein, het Palazzo del Comune, ook wel Palazzo della Ragione genoemd, met mooie binnenplaats omgeven door de wijde bogen van een porticus in Romaanse stijl, waarboven drielingvensters. De buitentrap, de Scala della Ragione (15e eeuw) met zijn gotische vormen, leidt naar een kunstig bewerkt portaal. De Torre dei Lamberti (12e/15e eeuw) is 84 m hoog. Naast het Palazzo del Comune, zagen we het Palazzo dei Tribunali met een portaal in renaissancestijl (16e eeuw). Aan de overzijde de Loggia del Consiglio, vroeg renaissancistisch. Het plein wordt afgesloten door het

Palazzo del Governo, ooit de residentie van de Scaligeri, waar beroemdheden als Dante en de schilder Giotto te gast waren.

Na het bezoek aan de Piazza dei Signori kwamen we op een schilderachtig pleintje, waar behalve de Romaanse S. Maria Antica (12e eeuw), de familiekerk van de Scaligeri, de Arche Scaligeri te zien zijn.

Na het kerkje te hebben bezocht, kregen we uitleg over de gotische graftomben van de Scaligeri (14e eeuw), die de vorm hebben van tempeltjes, die overhuifd worden door rijk bewerkte en met beelden versierde baldakijnen. Binnen de ijzeren omheining, staan de tomben van Mastino II, van Bonino da Campione en de sarcofaag van Giovanni. Boven het kerkportaal is de tombe Cangrande I (letterlijk vertaald: "de grote hond") met boven op de gevel een kopie van het ruitersstandbeeld van deze heerser.

In het familiewapen van de Scaligeri is een ladder te zien (scala = trap).

De laatste bezienswaardigheid die op ons programma stond was het huis met balkon van Giulietta en het bronzen beeld van deze vrouw met de verboden liefde voor Romeo. Het huis was ontsierd door met kauwgum opgeplakte papiertjes met liefdeswensen. Vele jongelui lieten zich de kans niet ontgaan om de rechterborst van Giulietta te beroeren en te hopen dat hun liefdeswens daardoor vervuld zal worden. Al met al vond ik dit een kermisachtige vertoning.

De meesten gebruikten de lunch op het nabijgelegen plein om daarna terug te lopen naar de Piazza Bra, waar we weer door de bus werden opgepikt, die ons naar het Castelvecchio bracht, waarin het Civico Museo d'Arte is gevestigd. Het Castelvecchio is een aan de Adige gelegen 14e eeuwse burcht van de Scaligeri, gebouwd tijdens het bewind van Cangrande II. Het Civico Museo d'Arte is een museum voor beeldhouwen en schilderkunst, met kostbare schilderijen van meesters uit Veneto, uit de 14e t/m de 18e eeuw. Natuurlijk veel Veronese meesters, maar ook hing er werk van Andrea Mantegna, van Jacopo Gentile, van Giovanni Bellini en van Tintoretto. Er hing zelfs een fraai vrouwenportret van Rubens. Behalve veel schilderijen zijn er ook veel beeldhouwwerken van 14e eeuwse meesters uit Verona. Topstuk is het originele ruitersstandbeeld van Cangrande I.

Tenslotte zijn er nog edelsmeedwerk, geëmailleerde voorwerpen, kostbare weefsels en met miniaturen versierde manuscripten uit de 13e/14e eeuw tentoongesteld, alsmede een wapenverzameling uit de periode van de Longobarden. Een heel mooi museum.

Moe van alle indrukken van de dag, gingen we in de late namiddag terug naar Desenzano.

Tijdens het diner, hebben we met een toespraakje alvast afscheid genomen van Jacqueline en haar de gebruikelijke envelop aangeboden. Signor Poalo, de hotelier,

tracteerde ons gezelschap na het dessert op een dolce spumante, een leuke geste, die met een "lang zal hij leven" werd beloond.

Zaterdag 15 mei 2004

Alweer de laatste dag van deze Noord-Italië reis. Iedereen was vroeg uit de veren, zodat de koffers op tijd konden worden ingeladen en we om half negen konden vertrekken, uitgezwaaid door Signor Paolo en zijn bijzonder vriendelijke serveerster. Omdat we nog een hele dag voor de boeg hadden, alvorens terug te vliegen, stond de stad Milaan op het programma. Onze vriendelijke chauffeur Dario, kreeg het toch voor elkaar om ons in de buurt van de Dom af te zetten.

We hadden zowat een uur om deze fantastisch mooie kerk te bekijken en als je alle details de nodige aandacht gaf, was dit uur geen seconde teveel. Het is een van de grootste kathedralen van Italië en meteen als je op de Piazza del Duomo aankomt, wordt de aanblik overdonderd door dit gotische bouwwerk met zijn vele spitsen en pinakels. Over het ontwerp werd lang gediscussieerd en er zijn Franse en Duitse experts aan te pas gekomen om uiteindelijk tot een compromis te komen.

Het interieur overweldigt door zijn afmetingen, maar heeft toch intimiteit dankzij het zachte licht, gefilterd door de veelkleurige, gebrandschilderde ramen, waarvan de oudste uit 15e, maar de meeste uit 20e eeuw stammen. De kerk heeft vijf beuken gescheiden door kolossale pilaren.

Er zijn drie altaren ontworpen door Pellegrini en er is een zeer mooi grafmonument van Gian Giacomo Medici, in de 16e eeuw gemaakt door Leone Leoni. De reliëfpanelen erboven stellen de rivieren de Adda en Ticino voor. Een beetje luguber is het beeld van de H. Bartholomeus van Marco d'Agreste uit de 16e eeuw. De heilige werd levend gevild en het beeld stelt hem dan ook voor, terwijl hij zijn afgestroopte huid heeft omgehangen. Het hoofdaltaar wordt overdekt door een baldakijn, waaronder een verguld bronzen tabernakel, dat de vorm heeft van een tempeltje. De prachtige koorbanken zijn van notenhout en rijk versierd met inlegwerk. Een fraaie marmere omheining met beelden en reliëfs, eveneens van Pellegrini, scheidt het koor van de kooromgang. Zo'n ambulatorium, dat karakteristiek is voor gotische kerken, ziet men overigens in Italië zelden.

In de crypte bevindt zich de Scurolo di S. Carlo, de rijk gedecoreerde kapel, waar de H. Carolus Borromeus begraven ligt. De naam betekende voor velen van ons herinneringen aan de middelbare schooltijd. Het portaal van de zuidelijke sacristie is met reliëfs van de Duitser Hans von Fernach versierd, terwijl die van de noordelijke

door Giacomo da Campione zijn gemaakt. Er staat ook een bijzondere kandelaar, de Candelabro Trivulzio. Het vijf meter hoge, zevenarmige gevaarte is een 13e eeuwse werk van een meester uit Frankrijk of het Rijnland.

Terwijl wij alle tijd aan de kerk besteedden, vulden anderen deze tijd in met een bezoek aan het dak van de kerk.

Van de Duomo liepen we door de Galleria Vittorio Emanuele II, een elegante passage die herinneringen oproept aan de chique *élégance* van het fin-de-siècle. Deze overdekte galerij werd gebouwd tussen 1865 en 1877, naar het ontwerp van Giuseppe Mengoni, die zelf, toen de bouw bijna klaar was, door een val van de steiger om het leven kwam. Deze kruisvormige Galleria vormt de doorgang tussen de Piazza del Duomo en de Piazza della Scala. De overkapping, bestaat uit ijzer en glas, wat voor die tijd heel modern was. Vooral de koepel boven het achthoekige plein waar beide armen elkaar snijden, is een zeer fraai staaltje van architectuur. Er onder beelden vier mozaïeken de werelddelen uit, terwijl de armen worden afgesloten met voorstellingen van de landbouw, de industrie, de kunst en de wetenschap. Ze wordt ook wel de "salon van Milaan" genoemd, want het is er altijd druk omdat het een geliefd ontmoetingspunt van de Milanezen is. Er zijn luxe cafes en restaurants, chique winkels en befaamde boekhandels.

Op de Piazza della Scala staat een standbeeld van Leonardo da Vinci en aan dit plein ligt uiteraard de Scala. Deze was wegens renovatie gesloten, zodat we dit beroemde gebouw, met eenvoudige neoklassieke lijnen, alleen van buiten konden bewonderen en konden mijmeren over het interieur, dat aan 2800 toeschouwers plaats biedt, een fameuze akoestiek heeft en waar vele bekende opera's hun première beleefden. We liepen terug naar het Domplein om gezamenlijk te gaan eten in "Il Salotto" in de dichtbij gelegen Via Baracchini 9. Hier werd een prima maaltijd geserveerd met drankjes en koffie inclusief. Deze konden we bekostigen uit de pot, omdat we hier en daar geen entree hebben hoeven te betalen.

Na de lunch gingen we, deels met de taxi, deels te voet door de Via Dante naar het Castello Sforzesco, een belangrijk, wereldlijk bouwwerk uit de Renaissance. In dit Castello zijn de Musei del Castello gevestigd, die enkele kostbare zeer interessante collecties op het gebied van beeldhouwkunst, schilderkunst en toegepaste kunst omvatten. We zagen er gobelins uit Brussel uit de 17e eeuw, fresco's met boom- en bladmotieven van waarschijnlijk Leonardo da Vinci. Er zijn werken van o.a. Rubens, Adriaen Brouwer, Gabriël Metsu en Cornelis Willaert. Helaas ontbrak de Pietà Rondanini van Michelangelo, het *pièce-de-résistance* van het museum. Dit beeld, dat door de hoogbejaarde

Michelangelo werd gemaakt, is niet helemaal af gekomen en heet daardoor meer de indruk van een modern beeld uit onze tijd.

Om vier uur was het tijd aan de sightseeing in Milaan een einde te maken en naar Milano-Malpensa te rijden voor de vlucht naar Köln/Bonn. Omdat we enige reserve moesten inbouwen waren we veel te vroeg op de luchthaven. Onderweg daarnaar toe hadden we afscheid genomen van onze trouwe chauffeur Dario en op het vliegveld van Jacqueline.

Het vliegtuig vertrok mooi op tijd en omdat in Köln de bus op ons stond te wachten voor de laatste etappe, was de thuisreis heel voorspoedig. Om kwart voor twaalf stonden we bij Vlisco en konden we afscheid nemen van elkaar als reisgenoten en terugzien op een geslaagde reis, tijdens welke we ontzettend veel gezien hebben van Noord-Italië.

NB.

De reistechnische details uit dit verslag heb ik uit verschillende reisgidsen gehaald, vooral uit de ANWB-reisgids Noord-Italië, maar ook uit persoonlijke notities van eerdere privéreizen. Ik hoop dat dit verslag de mogelijkheid hield, tezamen met foto's of films, de herinneringen aan deze mooie reis levendig te houden.

Leo van Tilburg.